

FARZAND TARBIYASIDA OTA-ONALAR MAS'ULIYATINI OSHIRISHNING NAZARIY VA AMALIY PSIXOLOGIK ASOSLARI

Abdullayeva Shaxnoza Odiljonovna

Farg'ona viloyati Oltiariq tumani MMTB tasarrufidagi

36-umumta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada farzand tarbiyasida ota-onalar mas'uliyatini oshirishning nazariy va amaliy psixologik asoslari tahlil qilingan. Oila muhitining bola shaxsining shakllanishiga ta'siri, ota-onalik kompetensiyasi, samarali tarbiya usullari hamda maktab, oila va psixolog hamkorligining ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, ota-onalarda mas'uliyat hissini kuchaytirish va sog'lom oilaviy munosabatlarni shakllantirishga qaratilgan psixologik yondashuvlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: oila, farzand tarbiyasi, ota-onalik mas'uliyati, ota-onalik kompetensiyasi, psixologik muhit, bola shaxsi, maktab psixologi, psixologik maslahat, oilaviy tarbiya, ijtimoiylashuv.

KIRISH

Oila jamiyatning eng muhim ijtimoiy instituti bo'lib, unda bolaning shaxs sifatida shakllanishi, axloqiy qadriyatlari, dunyoqarashi va ijtimoiy xulq-atvori rivojlanadi. Farzand tarbiyasining muvaffaqiyati ko'p jihatdan ota-onalarning mas'uliyati, pedagogik madaniyati va psixologik savodxonligiga bog'liq. Zamonaviy jamiyatda axborot oqimining ortishi, texnologiyalar rivoji va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi ota-onalardan farzand tarbiyasiga yanada ongli va mas'uliyatli yondashishni talab etmoqda. Farzand tarbiyasida ota-onalar mas'uliyati bolaning jismoniy, intellektual, emotsional va ma'naviy rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratishni nazarda tutadi. Mehr-muhabbat, o'zaro hurmat, ishonch va samarali muloqotga asoslangan oilaviy muhit bolaning sog'lom psixologik rivojlanishiga xizmat qiladi. Aksincha, oiladagi nizolar, befarqlik, zo'ravonlik yoki haddan tashqari nazorat bolada xavotir, tajovuzkorlik, o'ziga ishonchsizlik va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin.

Nazariy jihatdan Diana Baumrind ota-onalik uslublarini demokratik, avtoritar va liberal turlarga ajratgan. Uning tadqiqotlariga ko'ra, demokratik tarbiya uslubi bolalarda mustaqillik, mas'uliyat va ijtimoiy faollikni samarali rivojlantiradi. John Bowlbyning bog'lanish nazariyasiga ko'ra esa bola va ota-ona o'rtasidagi ishonchli emotsional aloqa bolaning ruhiy salomatligi va shaxs sifatida barkamol rivojlanishining muhim omilidir. Ota-onalik kompetensiyasini rivojlantirish farzand tarbiyasining samaradorligini oshiradi. Buning uchun ota-onalarda yosh va pedagogik psixologiya bo'yicha bilimlarni kengaytirish, bolalar bilan samarali muloqot qilish,

nizolarni konstruktiv hal etish va ijobiy rag‘batlantirish usullarini shakllantirish zarur. Farzandning fikrini tinglash, uning qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash va mustaqil qaror qabul qilishiga imkon berish sog‘lom shaxs rivojlanishiga xizmat qiladi.

Maktab va oila hamkorligi tarbiya jarayonining muhim shartlaridan biridir. Pedagoglar va maktab psixologi ota-onalar bilan muntazam uchrashuvlar, seminarlar, treninglar va psixologik maslahatlar tashkil etishi orqali ularning pedagogik va psixologik savodxonligini oshirishga ko‘maklashadi. Bunday hamkorlik bolaning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasi, intizomi va ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Amaliy jihatdan ota-onalar mas‘uliyatini oshirish uchun oilaviy treninglar, psixologik maslahatlar, ota-onalar universiteti, psixologik ma‘rifat dasturlari hamda individual konsultatsiyalar samarali vosita hisoblanadi. Shuningdek, oilada sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, birgalikdagi faoliyatni yo‘lga qo‘yish va farzand bilan sifatli vaqt o‘tkazish emotsional yaqinlikni mustahkamlaydi.

Bolalarning xulq atvoridagi xatolar ota-onalarning xatolaridir. Oila, oila a‘zolarining, ayniqsa ota-onaning axloqiy-ma‘naviy yetukligi va ma‘rifiy qarashlari farzand tarbiyasi va kamolida eng zarur va muhim omillaridan biri hisoblanadi. Oila bolalarni kelajakdagi er-xotinlik, shuningdek oilaviy hayotiga tayyorlovchi maktabdir. Har bir ota-ona farzand tarbiyasida o‘zlarining burch va ma‘suliyatlarini chuqur anglashlari lozim. Oilada ruhiy xotirjamlik, samimiy munosabat, ota-ona obro‘sining yuqori bo‘lishi, bolalarga talab qo‘yishda oila kattalari o‘rtasidagi birlikning saqlanishi, bola shaxsiyatini tarbiyalashga alohida e‘tibor berish, bolani sevish va izzatini joyiga qo‘yish, oilada qat‘iy rejim va kun tartibini o‘rnatish, bolaning yosh va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish, boladagi o‘zgarishlarni kuzatib borish, undagi mustaqillikka intilish va tashabuskorlik sifatlarini qo‘llabquvvatlash ota-onalarning pedagogik bilimlarga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Oila tarbiyasi ijtimoiy tarbiya bilan uzviy bog‘liq holda tashkil etilgandagina kutilgan natijalarga erishish mumkin. Shu bois ota-onalarning farzand tarbiyasi, ularning ma‘naviy-axloqiy, ruhiy va jismoniy kamolotini ta‘minlashga xizmat qiladigan pedagogik hamda psixologik ko‘nikmalarni egallashi muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir ota-ona o‘z farzandining sog‘lom, bilimli, baxtli va komil inson bo‘lib voyaga yetishini orzu qiladi. Mazkur maqsadga erishishda oila, maktabgacha ta‘lim tashkiloti, maktab va mahalla hamkorligi hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Oila jamiyatning eng muhim ijtimoiy instituti bo‘lib, farzandning Vatanga muhabbat, milliy qadriyatlar va fuqarolik mas‘uliyati aynan oilada shakllanadi. Oiladagi sog‘lom ma‘naviy muhit va mahalladagi tarbiyaviy hamkorlik jamiyat taraqqiyotining mustahkam poydevorini yaratadi. Shu sababli oilada berilgan tarbiya kelajak avlodning barkamol bo‘lib voyaga yetishida asosiy omil hisoblanadi.

Sharq mutafakkirlari, xususan, Abu Ali ibn Sino tarbiya jarayonini bola

tug'ilishidan ham avval boshlash zarurligini ta'kidlagan. Xalq pedagogikasida ham farzand tarbiyasiga jamoaviy mas'uliyat yondashuvi ustuvor bo'lib, "Bir bolaga yetti qo'shni ota-ona" degan hikmat buning yaqqol ifodasidir. Bu qarashlar ota-onalar, mahalla va jamiyatning tarbiyadagi hamkorligini mustahkamlaydi.

Farzand tarbiyasida ota-onaning shaxsiy namunasi eng kuchli tarbiyaviy vositalardan biridir. Bolalar kattalarning muomalasi, xulq-atvori va odatlarini kuzatish hamda ularga taqlid qilish orqali o'z shaxsiyatini shakllantiradi. Oiladagi o'zaro hurmat, samimiy muloqot, rostgo'ylik va mehr-muhabbat sog'lom psixologik muhitni yaratadi. Aksincha, qo'pollik, yolg'on, zo'ravonlik va e'tiborsizlik bolaning ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ota-onaning farzand bilan muomalasi uning shaxs sifatida shakllanishida muhim o'rin egallaydi. Jazoga asoslangan tarbiya ko'pincha salbiy oqibatlariga olib kelsa, mehr, tushunish va adolatli talabchanlik bolaning ijobiy fazilatlarini rivojlantiradi. Shu sababli tarbiya jarayonida mehr va intizom o'rtasidagi muvozanatni saqlash zarur.

Farzand tarbiyasi murakkab va mas'uliyatli jarayon bo'lib, ota-onadan pedagogik, psixologik, axloqiy hamda tibbiy bilimlarni muntazam ravishda boyitib borishni talab etadi. Bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda tarbiyaviy usullarni tanlash muhimdir. Erta bolalik davrida mehr va e'tibor ustuvor bo'lsa, keyingi bosqichlarda intizom, mas'uliyat va mustaqillikni shakllantirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Oilada ota va onaning tarbiyadagi hamkorligi farzand kamolotining muhim shartidir. Ayniqsa, bolaning xato va kamchiliklarini yashirmasdan, ularni birgalikda muhokama qilish hamda o'z vaqtida to'g'ri yo'l ko'rsatish kelajakda salbiy xulq-atvorning oldini olishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, farzandni ortiqcha erkalatish yoki uning barcha istaklarini cheksiz qondirish mas'uliyatsizlik va xudbinlik kabi salbiy sifatlarning shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin.

Bolaning emotsional rivojlanishida, ayniqsa, onaning mehr-muhabbati va e'tibori alohida ahamiyatga ega. Bolalik davrida ko'rsatilgan mehr, qo'llab-quvvatlash va ijobiy munosabat bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini, ruhiy barqarorligini hamda ijtimoiy faolligini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, ota-onalar farzandlarining zamonaviy ilm-fan yutuqlarini egallashi, mustaqil fikrlashi va hayotga tayyor bo'lishi uchun zarur sharoit yaratishlari lozim.

Tarbiya jarayonida mehribonlik, shirinso'zlik va hurmat eng samarali vositalar hisoblanadi. Zo'ravonlik yoki qo'rqitish asosidagi tarbiya bolaning qiziqishi va ichki motivatsiyasini susaytiradi. Shuning uchun ta'lim va tarbiya jarayonida ijobiy rag'batlantirish usullaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Bugungi globallashuv sharoitida tashqi muhit va axborot oqimining bolalar tarbiyasiga ta'siri tobora kuchayib bormoqda. Shu sababli ota-onalar farzandlarining bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishi, internet va ijtimoiy tarmoqlardan oqilona foydalanishini nazorat qilishi hamda axborot madaniyatini shakllantirishga e'tibor

qaratishi zarur. Shuningdek, estetik tarbiyani rivojlantirish maqsadida bolalarni tabiat qo'yniga, muzey va madaniy maskanlarga olib borish ularning didi va ma'naviy dunyosini boyitadi.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga ko'ra, har bir bola oilada yashash va tarbiyalanish, ota-onasining mehr-muhabbatidan bahramand bo'lish, ta'lim olish hamda har tomonlama rivojlanish huquqiga ega. Ota-onalar esa farzandlarini tarbiyalash, sog'lig'ini muhofaza qilish, ta'lim olishi uchun sharoit yaratish va ularning qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha teng huquq hamda majburiyatlarga egadirlar. Mazkur mas'uliyat nafaqat huquqiy, balki yuksak ma'naviy va axloqiy burch ham hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, farzand tarbiyasida ota-onalar mas'uliyatini oshirish barkamol avlodni voyaga yetkazishning muhim shartidir. Ota-onalarning psixologik va pedagogik bilimlarini rivojlantirish, oilada sog'lom psixologik muhit yaratish hamda maktab, psixolog va oila hamkorligini kuchaytirish orqali farzandlarning har tomonlama kamol topishini ta'minlash mumkin. Bu esa jamiyatning barqaror rivojlanishi va ma'naviy salohiyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziyev E.G'. Oila psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. Karimova V.M. Oilaviy psixologiya. – Toshkent, 2018.
3. Nishonova Z.T. Yosh va pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
4. Shoumarov G'.B. Psixologik xizmat asoslari. – Toshkent, 2019.
5. Diana Baumrind. Child Care Practices Anteceding Three Patterns of Preschool Behavior.
6. John Bowlby. Attachment and Loss.
7. UNICEF. Parenting Support and Child Development.
8. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.